

Тема 1. Сутність грошей та їх функції. Теорії грошей.

1. Необхідність та сутність грошей.
2. Історичний розвиток форм власності та грошей.
3. Форми грошей та їх еволюція.
4. Вартість грошей.
5. Основні функції грошей.
6. Роль грошей у системі суспільного відтворення.

1. **Необхідність та сутність грошей.**

За своїм місцем у товарному виробництві й обміні **гроші – це специфічний товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар, тобто є загальним еквівалентом.**

Гроші як загальний еквівалент і абсолютно ліквідний актив – подібний погляд на гроші лежить в основі особливого підходу до теорії грошей, а саме **портфельного підходу.**

Портфельний підхід до визначення сутності грошей.

- Портфельний підхід розглядається індивідуально для кожного власника, який володіє певним фондом багатства і приймає рішення з приводу якого-небудь активу, в якому він хоче зберігати своє багатство протягом даного періоду.
- **Власник вирішує питання про те, яку частину багатства він буде зберігати у вигляді грошей. Цей підхід був сформований Хіксом.**

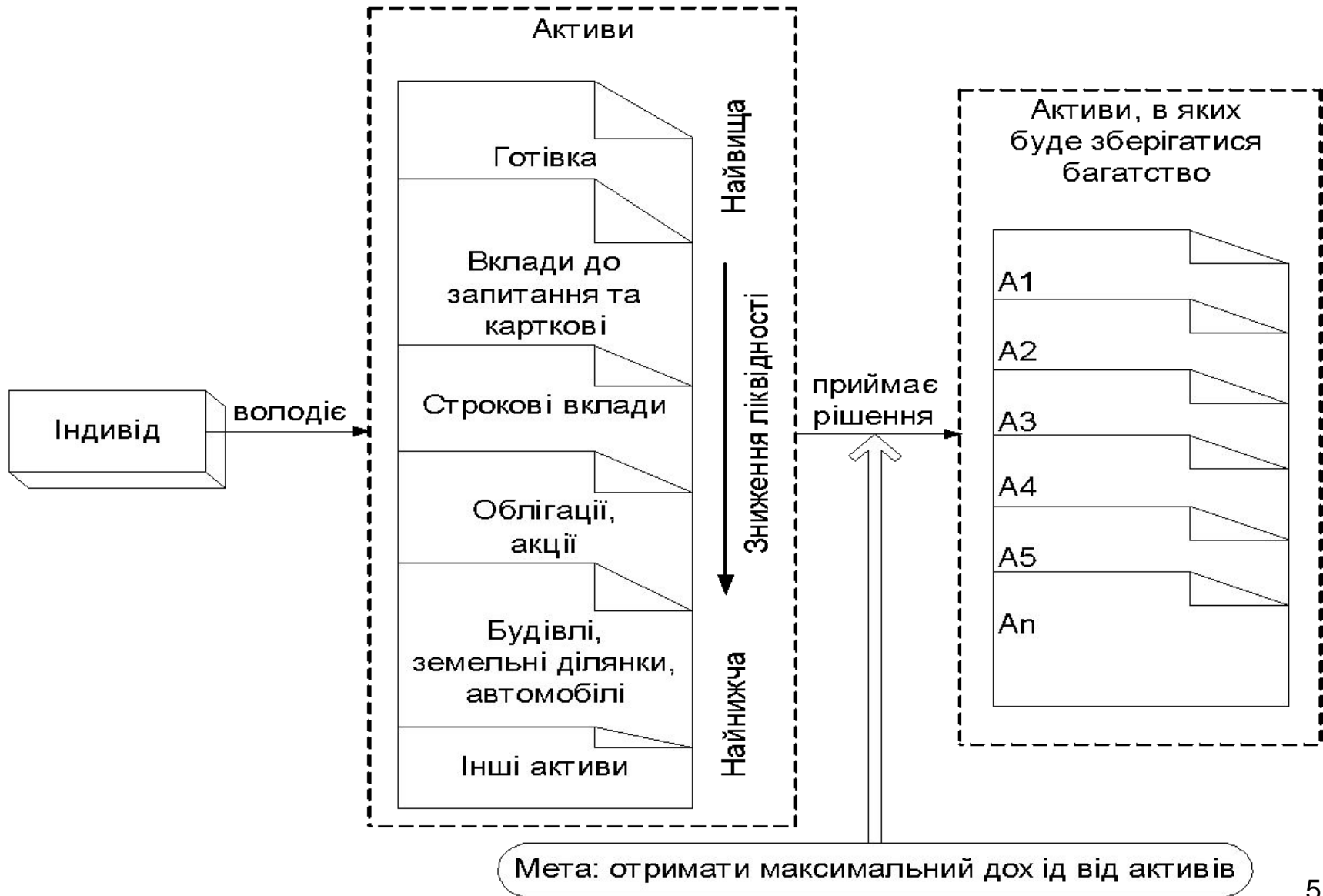
Особа повинна розподілити своє особисте багатство W між різними видами активів. На цьому етапі слід проаналізувати два види активів: M – гроші, B – державні закупівлі, t – момент часу, на який приймається рішення:

$$W_t = M_t + B_t^{(1,1)}$$

Вважається, що мета полягає в максимізації доходу від багатства протягом періоду, на який приймається рішення, причому самі власники визначають пропорції, відповідно до яких вони розподіляють своє багатство.

Отже, портфельний підхід є методом аналізу використання грошей, а його сутність полягає в оцінці окремих елементів з позиції ступеня ліквідності

Схема портфельного підходу

Вплив портфельного підходу

- Економісти використали умовний портфель активів окремого економічного суб'єкта, в якому всі активи розмістили згідно ступеню зниження їх ліквідності.
- **Ліквідність** визначається як: 1) можливість використання певного активу в ролі засобу платежу; 2) здатність даного активу зберігати свою мінімальну вартість незмінною.
- Грошам, на відміну від інших товарів, властива абсолютна ліквідність.
- **Абсолютна ліквідність** – здатність активу негайно обмінюватися на будь-які блага.
- **Застосування грошей для обслуговування процесів нагромадження вартості та її продуктивного використання (інвестування) істотно змінило їх суспільне призначення.** З простого засобу обігу, що обслуговував обмін товарів, вони перетворилися на носія самозростаючої вартості, тобто у форму капіталу. Забезпечення самозростання вартості стало пріоритетною метою руху грошей у процесі відтворення, яка істотно впливає на інтереси економічних суб'єктів, на їх взаємовідносини. У теорії грошей чи не найскладнішою є проблема їх вартості.

Гроші як гроші та гроші як капітал

- Гроші мають дві властивості: **споживчу вартість і вартість**.
- **Споживча вартість** полягає в тому, що гроші відіграють роль загального еквівалента.
- **Вартість** визначається витратами праці на їх виробництво.
- З появою грошей усі товари прирівнюються до грошей і часто самі створюють ціну. **Ціна товару** – це спосіб відображення в грошах вартості товару, а **ціною** тієї чи іншої грошової одиниці є її валютний курс.
- При застосуванні у сфері інвестування гроші стають носієм капіталу, у зв'язку з чим виникає необхідність розрізняти *гроші як гроші і гроші як капітал*.

Гроші як гроші

- **Гроші як гроші** використовуються переважно для реалізації наявної споживчої вартості, тобто їх цільове призначення **обмежується посередництвом в обміні, а вартість їх набуває форми купівельної спроможності**. Однак гроші не можуть виразити цю вартість у ціні як простий товар. Вони виражають у ній різноманітність товарів у вигляді мінових пропорцій. **Мінова вартість грошей** – це їх відносне товарне відображення, або купівельна спроможність.
- **Купівельна спроможність грошей** – кількість товарів та послуг, які можна отримати на одну грошову одиницю. Вона обернено пропорційно залежить від рівня цін.
$$D = \frac{1}{I_{ц}}$$
- **Внутрішня і мінова вартість** грошей пов'язані між собою. На мінову вартість впливають не тільки ринкові відносини, але й держава.
- **Зміна вартості грошей** – надзвичайно важливий економічний показник, що відчутно впливає на всі сфери життя суспільства. Рівень вартості грошей, як і ті економічні процеси, що його визначають, не може залишатися незмінним. Тому зміну вартості грошей за певний період можна визначити за формулою:

$$I_{в.г.} = \frac{1}{I_{ц}}$$

де: $I_{в.г.}$ – зміна вартості грошей;

$I_{ц}$ – індекс середнього рівня цін за певний період.

Гроші як гроші

Щоб показати, у скільки разів зросли ціни за деякий період часу, обчислюється індекс цін. Вибирається «споживчий кошик», тобто деякий характерний набір продуктів, і як індекс цін береться відношення вартості цього кошика наприкінці періоду до її вартості на початку періоду. Вибір «кошика» неоднозначний:

1. Часто як кошик беруть всю сукупність продуктів, придбаних кінцевими споживачами на початку розглянутого періоду (**індекс Ласпейреса**)

$$I_{л} = \frac{\sum P_i \cdot q_o}{\sum P_o \cdot q_o}$$

де P_i, P_o – рівень цін одиниці товару (послуги) поточного і базового періодів відповідно;

q_o – кількість товарів у базовому періоді, що взяті в розрахунок.

Гроші як гроші

2. Рідше – продукти, придбані наприкінці періоду (індекс Пааше):

$$I_{\text{II}} = \frac{\sum P_i \cdot q}{\sum P_o \cdot q_o}$$

де P_i, P_o – рівень цін одиниці товару (послуги) поточного і базового періодів відповідно;

q_o, q_i – кількість товарів у поточному і базовому періоді, що взяті в розрахунок.

Гроші як гроші

- 3. Іноді використовується комбінація сукупностей продуктів, придбаних на початку й вкінці періоду (індекс Фішера).

$$I_{\phi} = \sqrt{I_{\Pi} \cdot I_{\text{Л}}}$$

де I_{Π} – індекс Пааше;

$I_{\text{Л}}$ – індекс Ласпейреса.

Гроші як капітал

- **Гроші як капітал** використовуються для забезпечення зростання наявної вартості.

Для цього виготовлену вартість потрібно реалізувати, накопичити та використати так, щоб її не тільки зберегти, а й збільшити. Це можливо лише за умови, що **гроші використовуються для формування промислового чи торговельного капіталу або як позичковий капітал.**

Властивості грошей

- *стабільність* – здатність якомога триваліше зберігати однакову купівельну силу. Де відсутня стабільність, там гроші витрачаються, щоб не знецінитись, або ж відкладаються у надії, що зростуть у своїй вартості;
- *портативність* – здатність легко переміщуватися, бути невеликими, щоб люди могли їх носити і використовувати в потрібних розрахунках;
- *зносостійкість* – виготовлятися з міцного матеріалу. Приміром, купюри гривні витримують понад 400 згинань і надійно гарантують тривалість перебування у каналах обігу;
- *однорідність* – гроші одного й того ж номіналу незалежно від форми повинні мати однакову вартість;
- *подільність* – здатність ділитися на частини і мати кратні номінали;
- *пізнаваність* – гроші мають бути легко пізнаваними за характерними ознаками і важкими для фальшування.

2. Історичний розвиток форм власності та грошей.

Багато уваги проблемам грошей приділялося у працях відомих економістів Заходу XIX-XX ст. – Дж. С. Міля, У. Джевонса, Л. Вальраса, М. Туган-Барановського, А. Маршалла, Дж. Кейнса, П. Самуельсона, Д. Патінкіна, М. Фрідмана та ін. Деякі цікаві висловлювання економістів щодо сутності грошей:

У. Стаффорд, Т. Манн, Д. Норс визначали гроші як багатство держави, яке ототожнювали з коштовними металами, а сутність грошей пов'язували з природними властивостями золота і срібла

Дж. Берклі Дж. Стюарт сутність грошей зводили до виконання суто технічних функцій засобу обміну товарів та ідеальної одиниці обміну

Ф. Бендиксен визначав гроші як свідоцтво про надання послуг членам суспільства, що дає право на отримання зустрічних послуг

Сутність грошей

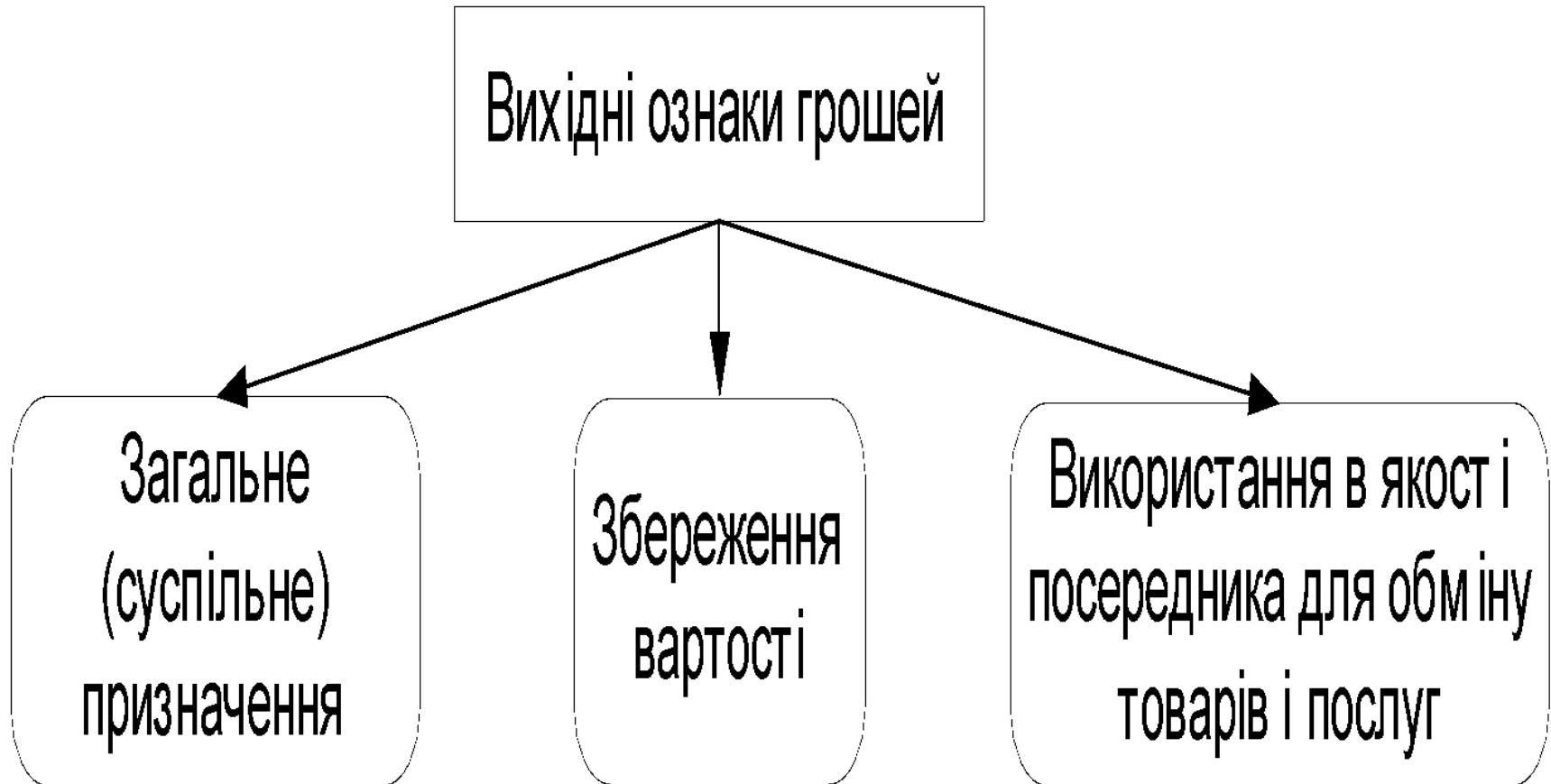
К. Маркс тлумачив їх як особливий товар, загальний вартісний еквівалент та вважав, що в процесі розвитку суспільного поділу праці виникла потреба у регулярному обміні результатами праці. Товари обмінюються, бо на їх виробництво затрачено відповідну кількість суспільно необхідної праці, що становить їх вартість. Гроші є товаром-еквівалентом для виразу вартості

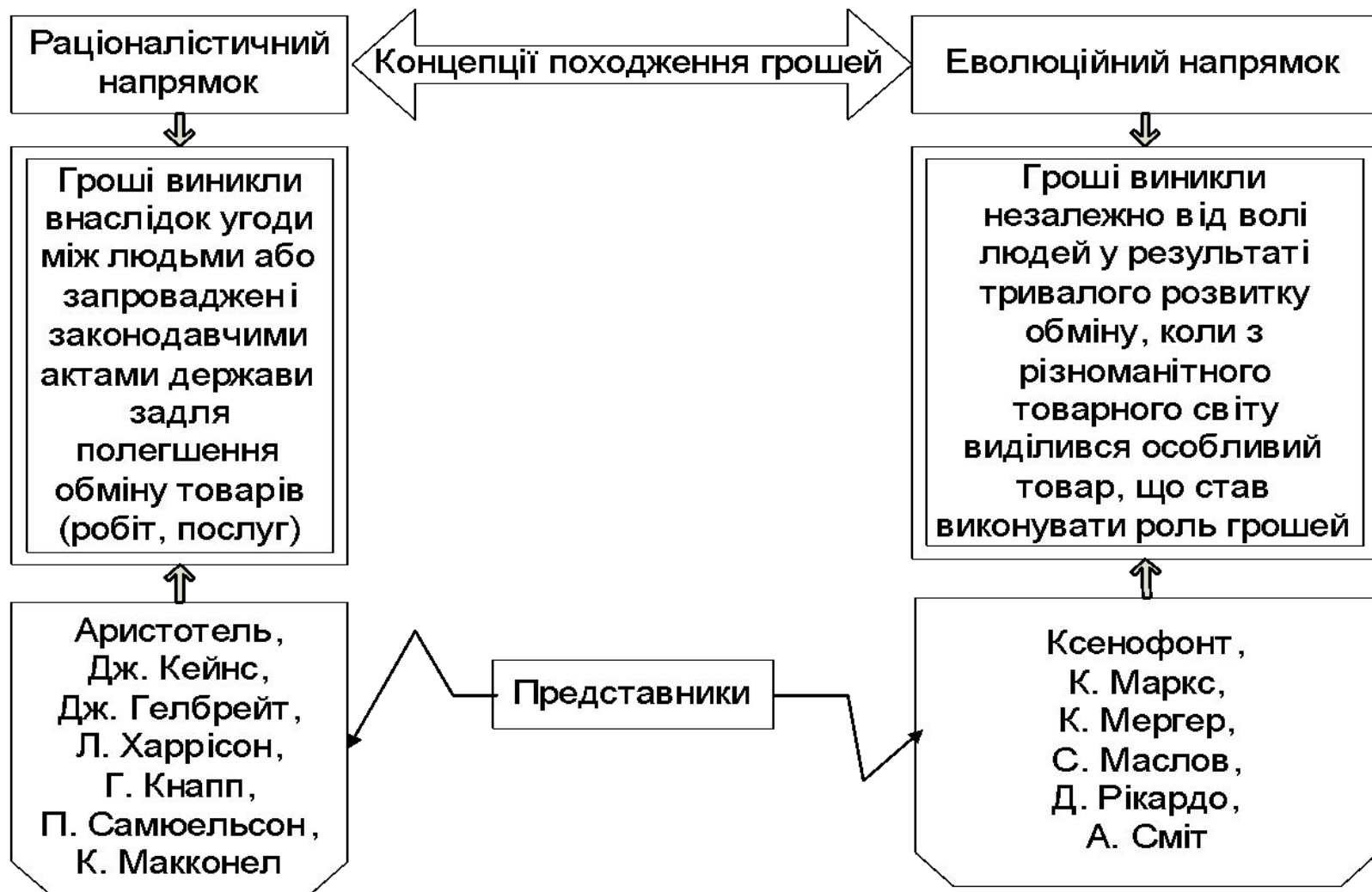
Дж. Гікс Л. Гарріс тлумачили гроші як суспільний феномен, тому грошима вважали будь-який товар, що здатний виконувати функції засобу обігу, платежу й обміну вартості

Сутність грошей

- М. Денисенко гроші – усе, що приймається в обмін на товари або як погашення боргу, причому не задля власного вживання, а для наступного аналогічного обміну, тобто виконується їх первинна функція – засіб платежу
- В. Юровицький гроші – потужний інструмент цивілізації і значення їх в цій якості постійно зростає
- Н. Сухорукова гроші – реальна (символічна) вартість, в даних історичних обставинах володіє найширшим діапазоном і максимальним ступенем ліквідності, тобто здатністю перетворюватись в товари та послуги
- О. Лаврушин гроші – економічна категорія, в якій проявляються і за участю якої будуються суспільні відносини: гроші виступають в якості самостійної форми мінової вартості, засобу обігу, платежу та накопичення

Вихідні ознаки грошей

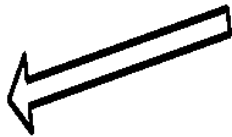

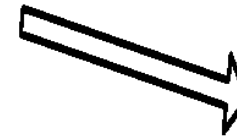
Концепції походження грошей

Передумови грошових відносин

Передумови виникнення та розвитку грошових в ідносин

Поглиблення
суспільного поділу
праці

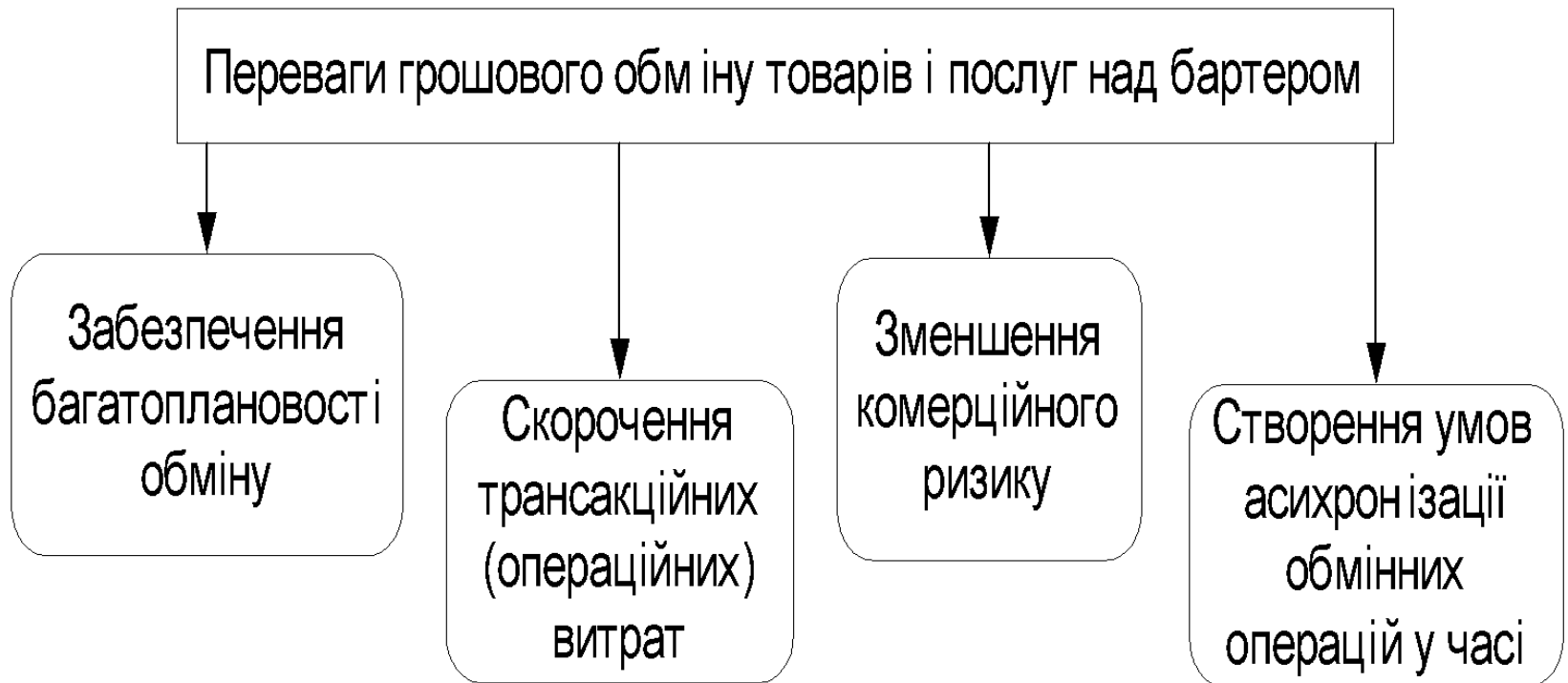

Багаторівнева
спеціалізація
виробництва та суспільної
діяльності людини

З часом людство доходить до висновку, що металеві гроші вимагають витрачання значної частки праці на їх утворення і утримання. Переломним моментом у розвитку форм грошей стала **демонетизація золота**, основні причини якої наведені на рис.

З розвитком товарного виробництва змінювався й удосконалювався і сам обмін. Якщо він спочатку мав форму безпосереднього бартеру, то нині він здійснюється за допомогою посередників.

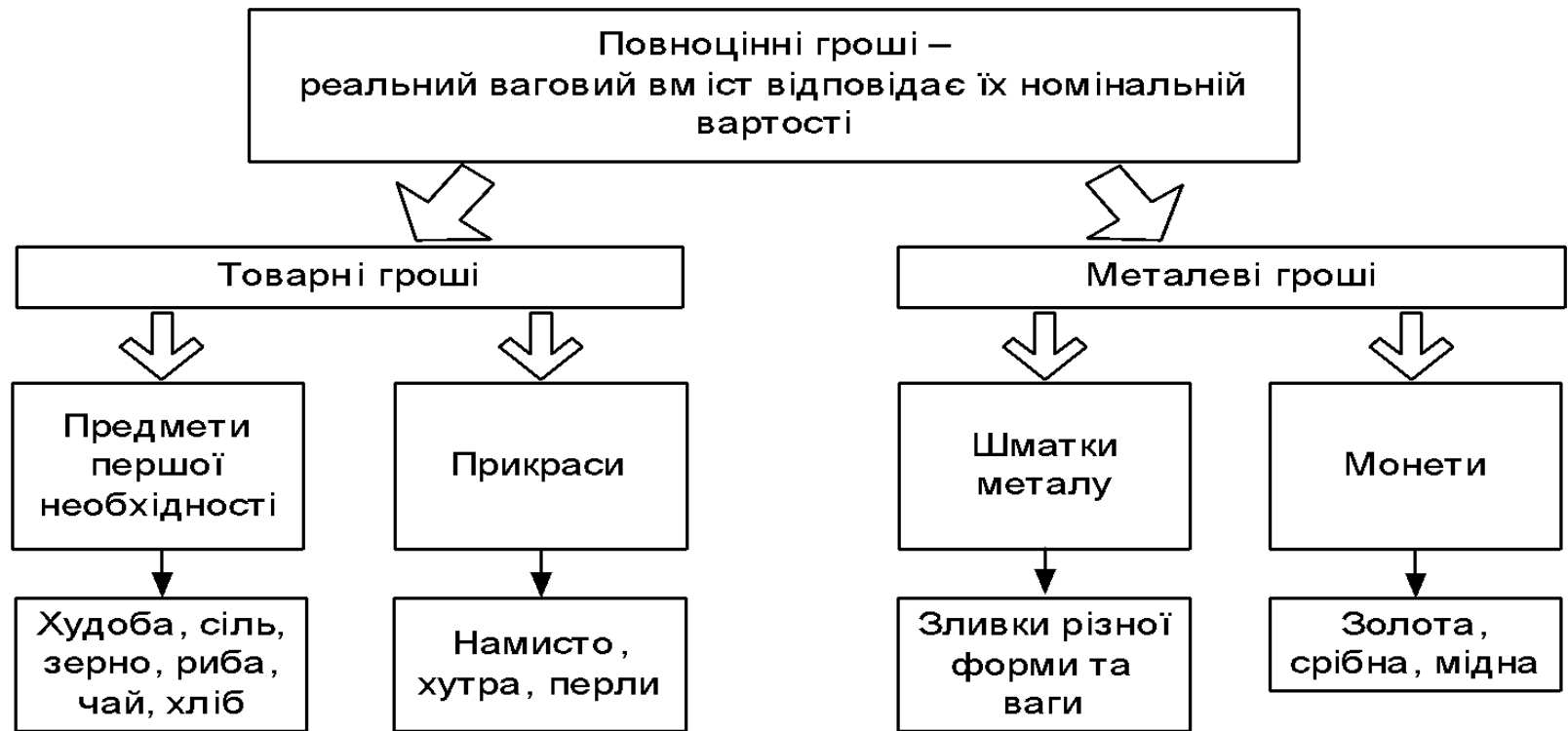

3.Форми грошей та їх еволюція.

Сучасна ринкова економіка використовує різні **форми грошей, виникнення яких пов'язане з тривалим розвитком суспільного обміну.**

За критерієм матеріально-речового змісту розрізняють дві групи носіїв грошових властивостей: **повноцінні** (*товарні і металеві*) і **неповноцінні** (*паперові і кредитні*).

Повноцінні – це гроші, номінальна вартість яких відповідає вартості благородного металу, що міститься в них. Вони виконують усі функції грошей і є загальним еквівалентом

Товарні гроші

- Першим представником повноцінних грошей були товарні гроші, поява яких призвела до появи безлічі товарів, що претендували на роль грошей.
Спочатку це були предмети першої необхідності – худоба, сіль, зерно, риба, чай, хліб тощо. На зміну предметам першої необхідності в ролі грошей поступово прийшли предмети розкоші та прикраси: намисто, перли, хутра та ін.

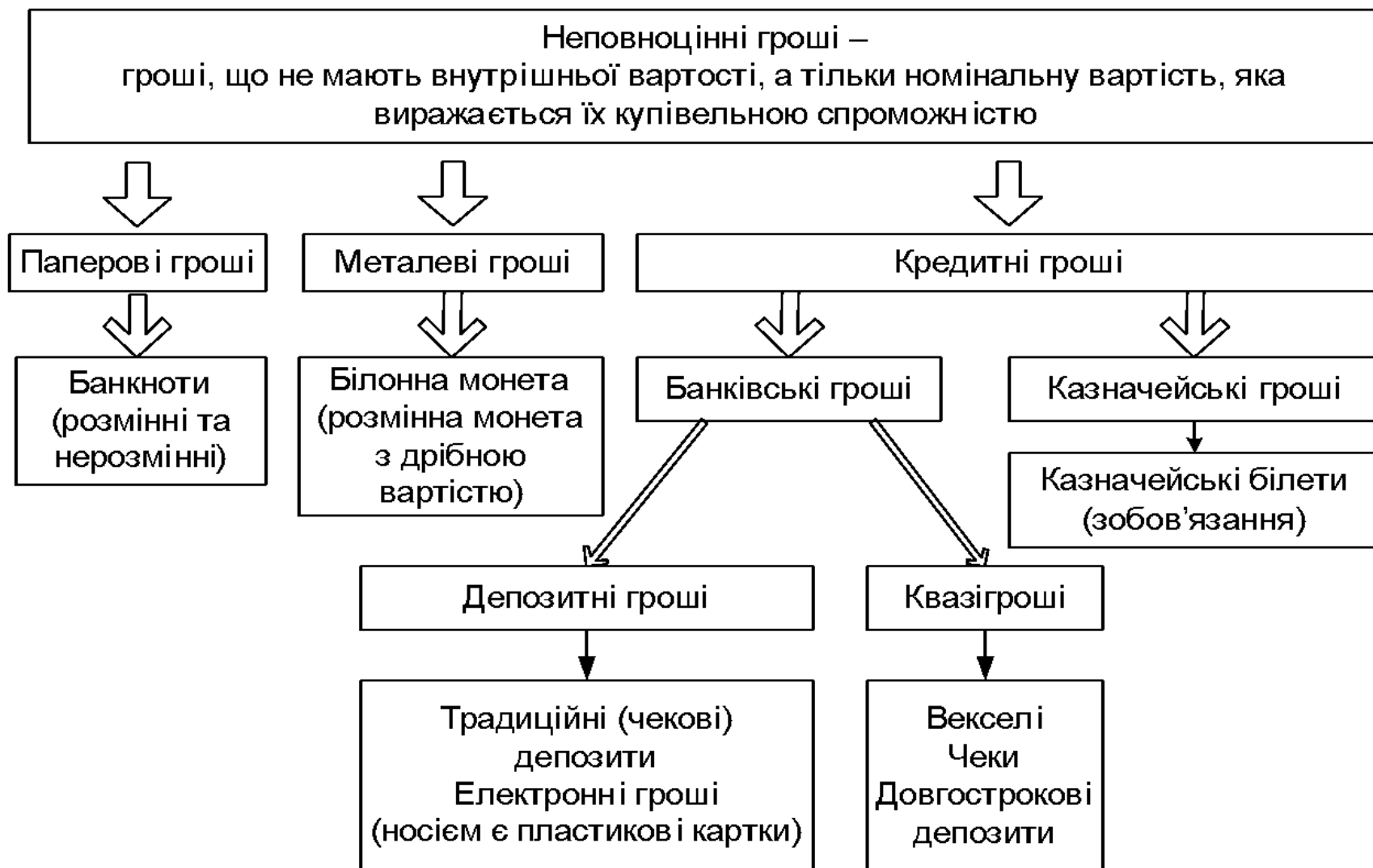
Металеві гроші

- **Металеві гроші** спочатку з'явилися як різної форми та ваги шматки металу. Для цього використовувалися звичайні метали – залізо, мідь, бронза, срібло, золото. Такі гроші мали величезні переваги перед товарними грошима. Разом з тим форма злитків обумовлювала певні незручності, які незабаром стали стримувати розвиток грошових відносин. З розвитком торгівлі виникла потреба таврування злитків більш відомою й авторитетною особою, і ця функція перейшла до держави. Держава стала виготовляти свої металеві гроші у формі злитків срібла або золота, а потім у формі монет.

- В якості грошових металів золото і срібло функціонували в епоху золотого і срібного біметалізму, а наприкінці XIX ст. настала епоха золотого монометалізму.

- **Неповноцінні гроші** – це гроші, які не мають власної субстанціональної вартості

- Новий етап у розвитку монети як форми справжніх грошей пов'язаний з виникненням **білонної монети**, тобто розмінної, з дрібною вартістю.
- Вона призначена для забезпечення нормального виконання грошових функцій основною (валютною) монетою. **Головна відмінність її полягає в тому, що вона карбується не з дорогоцінного металу, отже є неповноцінною.** Причому такою розмінна монета стала не відразу, а на певному етапі розвитку грошового обігу. І сьогодні вона широко використовується в усіх країнах, навіть у тих, які досягли великих успіхів у розвитку безготівкових розрахунків та електронізації грошового обігу.

Паперові гроші

- **Паперові гроші** – це нерозмінні на метал знаки вартості, що випускаються державою для покриття своїх (бюджетних) витрат і наділяються нею примусовим курсом, визнаються законодавчо обов'язковими до приймання у всіх видах платежів. Мірилом їх емісії стає не потреба в обороті платіжних засобів, а потреба держави у фінансуванні бюджетного дефіциту. Тому такі гроші називають ще *декретними*, або *казначейськими*.

- Вперше паперові гроші були випущені в Китаї ще в XIII ст., у Франції емісія їх розпочалася з 1716 р., в Англії – наприкінці XVIII ст., в Росії – з 1769 р. В Україні перші паперові гроші з'явилися в обігу в 1769р. – з випуском їх у Росії. Це були асигнації – своєрідні банківські зобов'язання, розписки на одержання монети

- **Кредитні гроші** – це гроші особливого типу, що нерозмінні на золото, а в обіг випускаються Центральним (Національним) банком як банкноти. Початковою формою кредитних грошей була боргова розписка (документ, яким оформлювалися кредитні відносини між позичальником і кредитором), яка вперше з'явилася в Італії у 12 ст. Спочатку боргові розписки були засобом переказу грошей, а потім стали використовуватися як засіб платежу, протягом часу ці боргові розписки отримали назву «вексель».

Обіг кредитних грошей регулюється двома законами:

1. Емісія кредитних грошей здійснюється на основі зворотного принципу. Тобто їх випуск в обіг відбувається на основі надання кредиту на умовах повернення у визначений час. За такої умови грошова маса складається на основі взаємодії двох грошових потоків – випуску грошей через банк і повернення кредитованої суми після збігу визначеного часу.

2. Забезпеченість емісії кредитних грошей. Це означає функціонування такої системи кредитування, коли позики надаються для забезпечення реальних потреб товаровиробників й інших учасників товарообороту у грошах і погашення кредиту в міру їх задоволення.

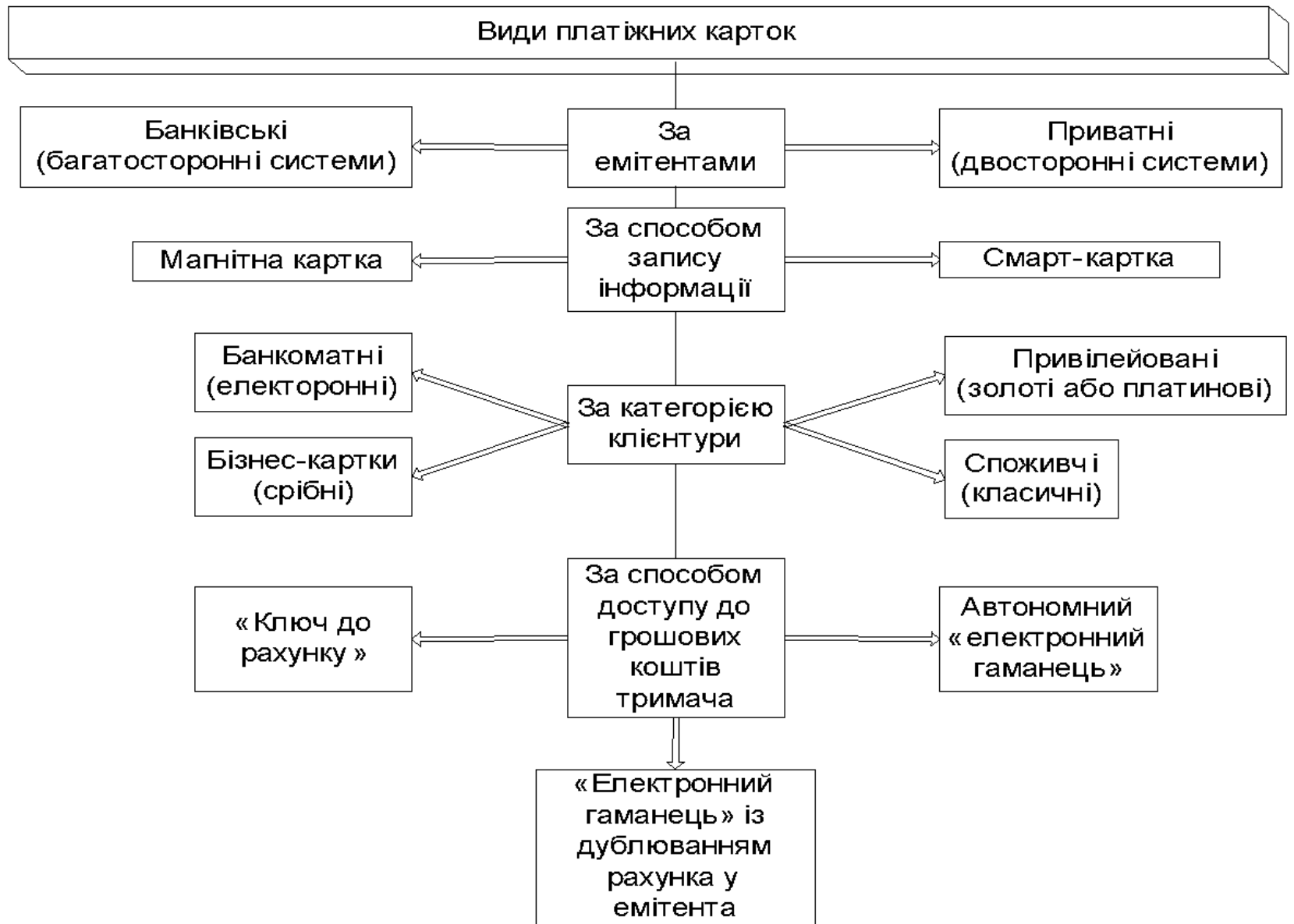
Депозитні гроші – це вид кредитних грошей, що створюються на основі банківських вкладів і системи спеціальних розрахунків, які здійснюються між банками шляхом переносу сум з одного рахунка на інший.

Законодавством держави та нормативними актами Центрального банку вирішуються такі питання щодо використання депозитних грошей:

- створення системи страхування банківських вкладів юридичних і фізичних осіб;
- створення системи міжбанківських розрахунків, що підлягає контролю з боку Центрального банку;
- визначення режиму використання грошових коштів, що зберігаються на банківських рахунках;
- регламентація принципів організації безготівкових розрахунків між економічними суб'єктами тощо

З метою розширення переваг депозитних грошей використовуються дебетні картки.

- **Електронні гроші** – це безготівкові розрахунки між продавцями і покупцями, банками і клієнтами, банками і банками, що здійснюються за допомогою комп'ютерної мережі, систем зв'язку з використанням способів кодування інформації та її автоматизованої обробки. Фактично, це гроші, які обертаються не у формі паперових грошей, а через впровадження до сфери розрахунків комп'ютерної технології і сучасної системи зв'язку. На основі електронних грошей виникли кредитні картки.

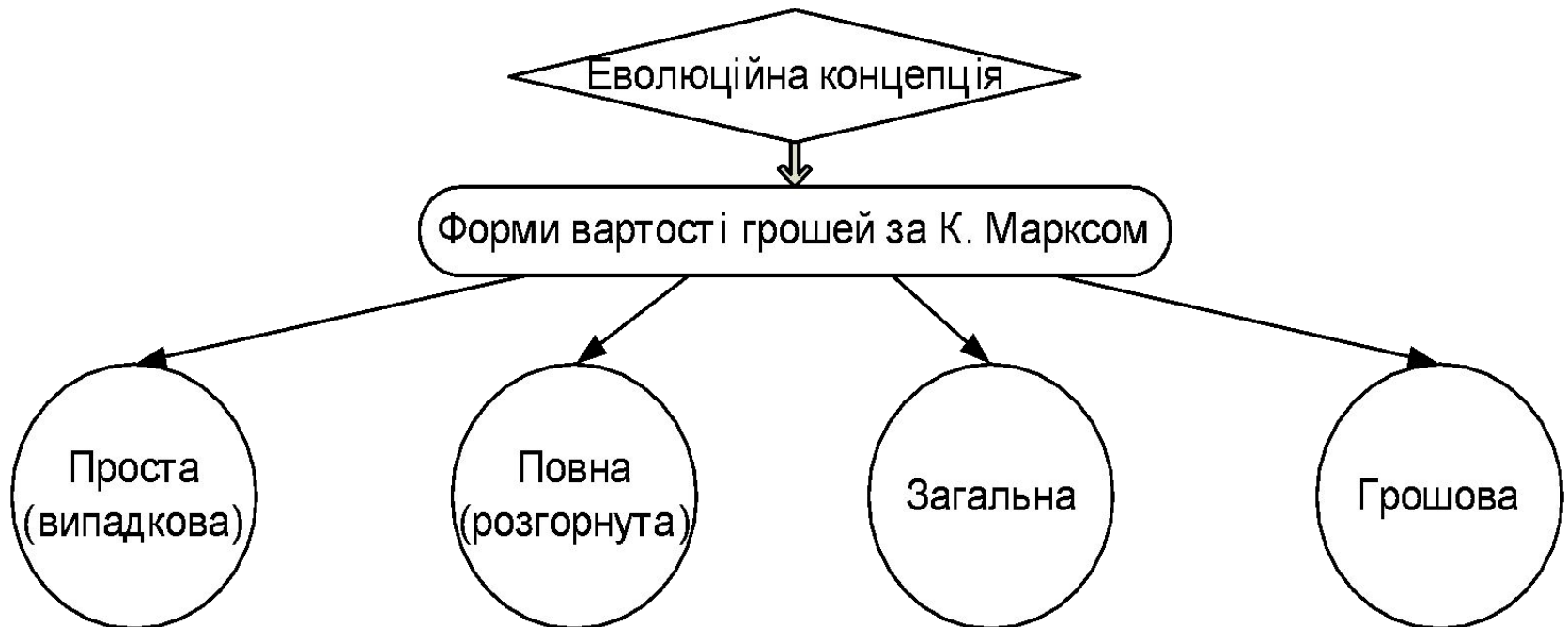
- **Види пластикових карток**

Квазігроші (або майже гроші) – це специфічні грошові форми, у яких грошова суть істотно послаблена, відхиляється від загальноприйнятих, стандартних форм. Таке відхилення можливе з кількох причин:

- коли в стандартних формах значно послаблюється грошова суть. Так, при розміщенні грошей у довгострокові вклади вони зберігають звичайну форму депозитних грошей, проте при цьому дещо знижується їх ліквідність, здатність бути платіжними засобами;
- коли грошові функції виконують нестандартні форми, які не можна віднести до жодної з зазначених вище. Наприклад, вексель у певних межах може використовуватися як гроші у функції купівельного і платіжного засобу, хоч він не є грошима в загальноприйнятому розумінні. Те ж саме можна сказати про чек та деякі інші грошові інструменти. З їх допомогою можна розраховуватися за товари і послуги спрощеним методом

4.Вартість грошей.

Природу грошей та їх походження намагались з'ясувати багато вчених, але в найбільш повній мірі це вдалося тільки великому німецькому економісту К. Марксу. Він науково розкрив походження грошей та їх сутність. В основу своєї теорії він поклав тезу про те, що гроші – це продукт товарного виробництва та виділив наступні форми вартості грошей, які й призвели до появи грошей

- **1. Проста (випадкова) форма вартості** відповідала ранній стадії обміну між громадами, коли товар мав випадковий характер: один товар виражав свою вартість в іншому, конфронтуючому товарі:

$$T1 \Leftrightarrow T2; T2 \Leftrightarrow T3; T_x \Leftrightarrow T_y$$

- Наприклад, власник шкір хотів поміняти на них зерно, але власнику зерна потрібна була сокира. Тобто потреби їх не збігалися, і вони обидва ні з чим поверталися з базару. Обмін відбувався в тому випадку, коли потреби збігалися.

T1 – перебуває у активній відносній формі вартості, є носієм споживчої вартості і виражає свою вартість у товарі T2.

T2 – перебуває у пасивній еквівалентній формі вартості, головне завдання якої – відобразити вартість товару T1.

Еквівалентна форма має *свої особливості*:

1. Споживча вартість товару – еквівалентна в обміні стає матеріалом виразу вартості обмінюваної на нього іншої споживчої вартості;
2. Конкретна праця, затрачена на виготовлення товару-еквівалента, виступає формою вияву абстрактної праці;
3. Приватна праця, що втілена у товарі-еквіваленті, виступає формою виразу її протилежності – суспільної праці.

З розвитком товарного виробництва до обміну залучаються вже не два, а багато товарів. З ряду причин якийсь товар частіше інших стає найбільш бажаним об'єктом обміну, тому з'являється нова форма обміну

- **2. Повна або розгорнута форма вартості** пов'язана з розвитком обміну, викликаного першим великим суспільним поділом праці – виділенням скотарських і землеробських племен. У зв'язку з цим в обмін включаються численні предмети суспільної праці, а кожен товар, що має відносну форму вартості, протистоїть безлічі товарів-еквівалентів. Серед них виділяється один товар, який можна обміняти на будь-який інший товар.
- Наприклад, продуктом Т1 є сіль. Якщо вона виявиться в місці обміну, то власник овечих шкір відразу обміняє їх на сіль, за яку потім виміняє необхідне йому зерно прямо чи опосередковано: спочатку – сокиру, а за неї зерно.
- Головним недоліком такої форми вартості було те, що відсутність якогось із товарів-посередників робила операцію обміну на бажаний товар неможливою.

3. Загальна форма вартості. Подальший розвиток товарного виробництва й обміну приводить до виділення з товарного світу *окремих товарів, що відіграють на місцевих ринках роль головних предметів обміну.*

- Особливість цієї форми вартості полягає в тому, що роль загального еквівалента не закріпилася ще ні за жодним товаром і в різний час її по черзі виконували різні товари.
- Поступово один товар, який систематично обмінюється на інший, стає загальним еквівалентом. До нього прирівнюються інші товари.

4. **Грошова форма вартості**

характеризується виділенням у результаті подальшого обміну одного товару як загального еквівалента.

- Товар Т1 у загальній формі набув властивостей, характерних для грошової одиниці Д. З появою грошей завершився процес розвитку форм вартості.

5. Основні функції грошей.

- Функції грошей

- **Функція міри вартості.** Якщо виходити з того, що гроші за своєю найбільш глибокою сутністю виступають в обігу товарів як засіб реалізації їхньої вартості, то цілком зрозуміло, що логічно вихідною і одночасно центральною у системі грошових відносин є функція міри вартості. Поза зазначеною функцією вартість існує лише потенційно. Отже, слід урахувувати невіддільну єдність понять «вартість товару» і «міра вартості грошей».
- Сутність цієї функції полягає в тому, що гроші виступають засобом виміру вартості всіх інших товарів. Але не гроші роблять товари порівнянними, а кількість витраченої на їх виробництво суспільно необхідної праці. Ця функція дозволяє розкрити еволюцію грошей від виникнення специфічного товару, що виконував роль еквівалентної форми для вираження вартості будь-якого товару у формі матеріального носія, що володіє внутрішньою вартістю, до форми, при якій міра вартості представлена знаком вартості.

Функція засобу обігу – це функція, в якій гроші є посередником в обміні товарів і забезпечують їх обіг. В процесі обміну товарів гроші виконують такі дії:

- – посередницьку, за допомогою якої товари доставляються від виробників споживачам;
- – об'єднуючу, в процесі якої всі акти обміну об'єднуються в процес реалізації товарів та їх цін;
- – засобу загальної купівельної спроможності. В руках їх власників гроші створюють гнучкий інструмент вибору типів і кількості товарів та послуг.
- Особливість функції грошей як засобу обігу полягає в тому, що цю функцію виконують, по-перше, реальні або готівкові гроші, а по-друге, знаки вартості – паперові та кредитні гроші.

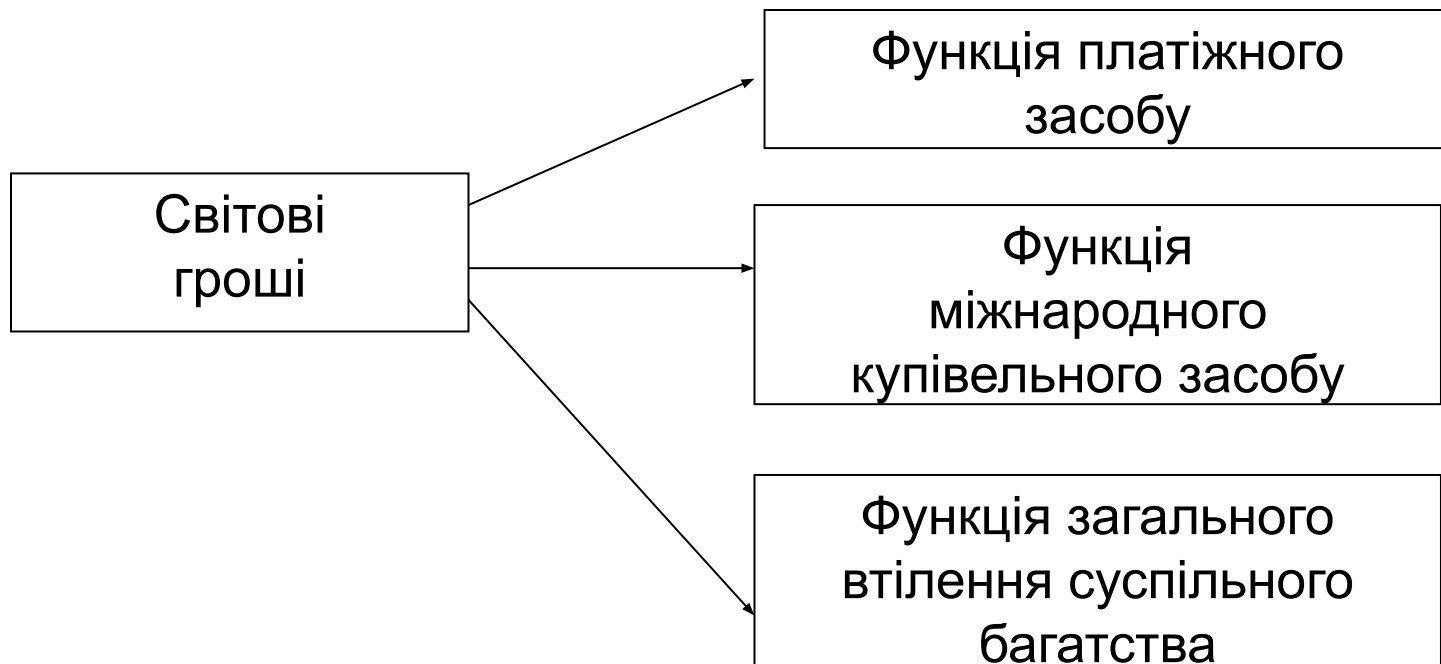
Функція засобу утворення скарбів, накопичень і заощаджень або гроші як засіб нагромадження.

Сутність цієї функції полягає в тому, що гроші виходять зі сфери обігу і перетворюються в скарб. Функцію накопичення скарбів раніше виконували повноцінні і реальні гроші – золото і срібло. Особливість кредитних грошей як засобу накопичення полягає в тому, що вони накопичуються в процесі постійного обігу. Якщо вони осідають у скринях, то перетворюються з грошей у паперові символи. Склад скарбів постійно змінюється. Незмінним залишається лише те, що серед їх компонентів обов'язково знаходиться товар, який функціонує у якості грошей:

- – короткострокові цінні папери (казначейські векселі), які вважаються високоліквідними, оскільки завжди можуть бути продані на фінансовому ринку;
- – акції та довгострокові облігації, яким властива менша ступінь ліквідності;
- – нерухомість

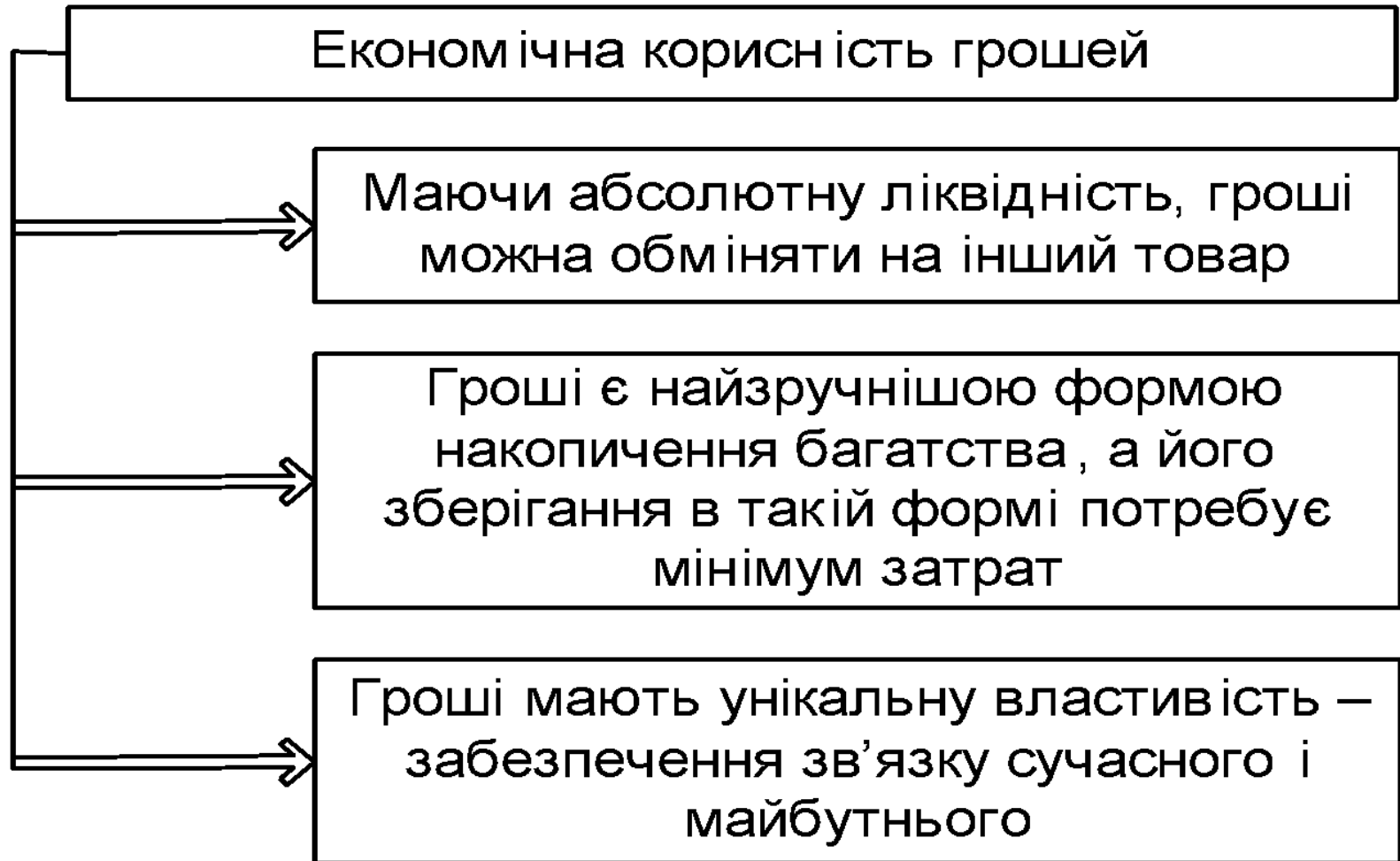
- **Функція засобу платежу** – це функція, в якій гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин, що виникають у процесі розширеного відтворення. Гроші виконують специфічну роль при реалізації функції засобу платежу. Ця функція виникла в результаті розвитку кредитних відносин у капіталістичному господарстві. У цьому випадку гроші використовуються під час:
 - – продажу товарів у кредит, необхідність якого пов'язана з неоднаковими умовами виробництва і реалізації товарів, різною тривалістю їхнього виробництва і обігу, сезонним характером виробництва;
 - – виплати заробітної плати робітникам та службовцям.

- **Функція світових грошей** – це функція, в якій гроші **обслуговують рух вартості в міжнародному економічному обігу і забезпечують реалізацію взаємовідносин між країнами**. У цій функції гроші виступають як загальний купівельний, загальний платіжний засіб, як матеріалізація багатства взагалі

6. Роль грошей у системі суспільного відтворення.

Грошам властива економічна корисність

Дякую за увагу!